

УДК 303

Є. О. Отделєнцев,
аспірант, Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»

НАУКОВО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто науково-філософські підходи до дослідження політичної соціалізації, що відіграє важливу роль у формуванні політичної системи. Показано можливість застосування антропологічного, системного, аксіологічного, системно-детермінаційного підходів, а також теорії пізнання до такого роду досліджень, проаналізовано зв'язок цих підходів із політологічними теоріями. Досліджено історичний і природничо-науковий аспекти генезису політичної свідомості, вплив аксіологічної детермінації на політичне сприйняття та політичну соціалізацію.

Ключові слова: філософський аспект, політична соціалізація, антропологічний підхід, системний підхід, аксіологічний підхід, теорія пізнання.

Е. А. Отделєнцев
НАУЧНО-ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ
ПОЛИТИЧЕСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ

В статье рассмотрены научно-философские подходы к исследованию политической социализации, которая играет важную роль в формировании политической системы. Показана возможность применения антропологического, системного, аксиологического, системно-детерминационного подходов, а также теории познания к такого рода исследованиям, проанализирована связь этих подходов с политологическими теориями. Исследованы исторический и естественно-научный аспекты генезиса политического сознания, влияние аксиологической детерминации на политическое восприятие и политическую социализацию.

Ключевые слова: философский аспект, политическая социализация, антропологический подход, системный подход, аксиологический подход, теория познания.

Y. O. Otdielientsev
SCIENTIFIC AND PHILOSOPHICAL ASPECTS OF
POLITICAL SOCIALIZATION

The author considered scientific and philosophical approaches to the study of political socialization which plays an important role in shaping the political system. The possibility of applying anthropological, system, axiological, system-determination approaches, as well as the theory of knowledge to this kind of research, and the connection of these approaches to the political science theories were shown. The historical and natural science aspects of the genesis of political consciousness, influence of axiological determinants on political perceptions and political socialization were explored.

Key words: philosophical aspect, political socialization, anthropological approach, system approach, axiological approach, theory of knowledge.

Постановка проблеми. Первинним політичним суб'єктом виступає особистість, оскільки з особистостей складаються партії, політичні еліти, професійні групи, рухи, класи, нації. Основною якістю, завдяки якій особистість перетворюється на політичного суб'єкта, є політична свідомість, яка, своєю чергою, є найважливішою складовою політичних відносин. Ефективність політичної системи значною мірою залежить від рівня свідомості її суб'єктів. Тому процес політичної соціалізації особистості має першорядне значення для держави, яка прагне підвищити свій міжнародний статус. Використовуючи підходи наукової філософії, яка дає загальну методологію дослідження, можна виділити певні аспекти процесу соціалізації, а саме: антропологічний, гносеологічний, системний, системно-детерміністський та аксіологічний. Це дозволить глибше зрозуміти її сутність і практичні випадки успішного або невдалого проведення. В основу процесу соціалізації покладено процес пізнання індивідом світу політичної навколишньої дійсності, що має аналогічні риси із загальним процесом пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень, що приведені в роботах Мудрика А. В. [2, с. 3], Мухаєва Р. Т. [3, с. 19], Пимуша М. В. [5, с. 47], Панова М. І. [4, с. 107], свідчить про важливість соціалізації як функції суспільства та політичної соціалізації як функції політичної системи. Цей факт вказує на необхідність подальшого дослідження політичної соціалізації, особливо у світлі процесів неоліберальної глобалізації, що відбувається у наш час, та потребує вдосконалення політичних систем усіх країн світового співтовариства, і України зокрема. Для більш глибокого вивчення будь-якого соціального феномену необхідні фундаментальні підходи, які дає наукова філософія, що узагальнює та система-

тизує досягнення спеціальних наук. Такі підходи хоч і розглянуті у роботах зазначених авторів стосовно політології взагалі, але водночас недостатньо висвітлені стосовно політичної соціалізації як такої.

Метою статті є дослідження можливостей застосування деяких підходів та методів наукової філософії, зокрема антропологічного, системного, аксіологічного, системно-детермінаційного, а також теорії пізнання до вивчення політичної соціалізації, аналіз зв'язку цих підходів із політологічними теоріями.

Основні результати дослідження

Генезис свідомості в антропологічному сенсі (антропологічної свідомості)

Антропологічна свідомість людини формувалася поступово під впливом практичної діяльності на базі абстрактних понять. На відміну від тварини, яка підпорядковує свою поведінку інстинктам і звичкам, формується на основі умовних рефлексів та не відокремлює себе від навколишнього середовища, людина, що має свідомість, відокремлює себе від навколишнього середовища, усвідомлює своє особливе буття, відособлене від буття зовнішнього світу. Для вираження цієї відособленості буття у людей сформувалося поняття окремого – окремого предмета, явища, речі. Разом із усвідомленням своєї відокремленості людина усвідомлює і свій зв'язок із зовнішнім світом, а також зв'язок предметів зовнішнього світу між собою. Задоволення життєвих потреб передбачало органічний зв'язок людини зі світом, використання певних предметів природи. У процесі праці людина змінювала предмети в потрібному їй напрямі й спостерігаючи це доходила думки, що предметам зовнішнього світу властивий рух.

На цій стадії пізнання здійснювалося також усвідомлення людиною просторових відносин і часу. Просторові

співвідношення людині доводилося враховувати в кожному своєму русі, в кожній дії. Трансформуючи предмети природи, людина усвідомлює і таку характеристику цих змін, як їхня тривалість, а також співвідношення реальному стану з попередніми і подальшими станами, поступово вчиться розрізняти минуле, сучасне та майбутнє. Одночасно з переходом пізнання від окремого (окремих предметів, явищ) до взаємозв'язку, руху, простору й часу відбувалося усвідомлення і таких загальних моментів дійсності, як одиничне та загальне. Кожен окремий предмет, з яким людина вперше стикалася у своїй практичній діяльності, спочатку сприймався ним як одиничне. У міру виявлення інших предметів, здатних задовольнити цю саму потребу, відбувався перехід (і на практиці, і у свідомості) від одного (одиничного предмета) до кількох предметів – «множини». У результаті порівняння багатьох предметів виявлялася їх тотожність (схожість), на основі якої формувалися загальні уявлення, а потім і загальні поняття.

Далі відбувалося становлення понять якості та кількості. Коли людина сприймала окремий предмет як одиничний і єдиний у своєму роді й прагнула усвідомити, що він собою являє, вона відображала його з боку якості. Але в міру того як людське пізнання переходить від одиничного предмета до багатьох предметів, порівнює їх один з одним, встановлює їх подібність (тотожність) і відмінність починають виявлятися кількісні характеристики. Якісні та кількісні характеристики спочатку не виявляли своєї залежності одна від одної, проте в міру подальшого поглиблення пізнання досліджуваних явищ люди стали переконуватися, що окремі якісні та кількісні характеристики пов'язані між собою, що певній кількості відповідає певна якість і, навпаки, визначеній якості притаманна певна кількість.

З усвідомленням взаємозв'язку між окремими якісними сторонами, кількісними характеристиками, взаємозв'язку кількості та якості, люди почали розуміти, що зміни однієї ознаки явища зумовлюють певні зміни її інших ознак. Те, що породжує інше, є причиною, а те, що з'являється, обумовлюється, виступає як наслідок. Такі спостереження підвели людину до осмислення причинності, а водночас і до необхідності формування категорій причини та наслідків.

Досліджуючи відкриті причинно-наслідкові зв'язки, люди помічають, що причина з наслідком пов'язані у такий спосіб: якщо виникає причина, то неминуче настає і наслідок; якщо причина відсутня, то відсутній і наслідок, тобто люди виявляють, що зв'язок причини зі своїм наслідком має необхідний, закономірний характер.

Паралельно руху пізнання від причинності до необхідності та закону здійснюється перехід до категорій змісту і форми. Він зумовлений тим, що практика вимагає дедалі повнішого знання предметів зовнішнього світу. Відтак усвідомлення переходить від одного причинно-наслідкового зв'язку до іншого, від пояснення однієї властивості матеріального світу до іншої. У міру накопичення знань причинно-наслідкових зв'язків, що стосуються того чи іншого спектра явищ, виникає необхідність у категорії змісту, яка позначає сукупність усіх взаємодій і спричинених ними змін, що відбуваються в певному матеріальному утворенні. Але пізнаючи взаємодії та викликані ними зміни в матеріальному утворенні, ми сприймаємо та відтворюємо у свідомості спочатку зовнішні, а потім і внутрішні способи з'єднання елементів змісту, відносно стійку структуру, в якій здійснюються всі властиві матеріальному утворенню взаємодії та зміни, тобто форму.

Відокремлення у процесі розвитку пізнання необхідно від випадкового і виявлення окремих законів у досліджуваному цілому є тільки механічною сумою окремих сторін. Матеріальне ж утворення є не простою сукупністю різних сторін, а органічним цілим, діалектичною єдністю останніх. Тому виникає потреба об'єднати ці сторони і зв'язки в єдине ціле, відтворити всі необхідні сторони та закони досліджуваного цілого в їхньому взаємозв'язку і взаємозалежності, а це є пізнанням сутності.

Рух до сутності починається з виявлення основи – основних сторін, відносин, які визначають формування, функціонування, напрям зміни та розвитку всіх інших сторін відповідного матеріального утворення. А прийнявши їх за вихідне начало, можливо поступово відтворити у свідомості існуючий взаємозв'язок інших сторін, визначити місце, роль і значення кожної з них. Щоб досягти останнього, основні сторони, відносини, а разом з ними і матеріальне утворення необхідно розглядати у процесі виникнення та розвитку. А це передбачає виявлення джерел розвитку, рушійної сили, обумовлює перехід матеріального утворення з однієї стадії розвитку на іншу. Джерелом же розвитку є протиріччя, єдність і боротьба протилежних сторін, тенденцій, що властиві всім явищам та процесам дійсності. Пізнання, що розвивається, впритул підходить до необхідності розкриття протиріч – протилежних сторін і тенденцій, притаманних усім речам та явищам об'єктивної дійсності. Із розкриттям суперечностей стає зрозуміло, що розвиток здійснюється через заперечення одних якісних станів іншими, через утримання всього позитивного із заперечуваних стадій і повторення пройденого на новій, вищій стадії.

Виявивши сутність того чи іншого об'єкта, можна судити не тільки про те, що він являє собою у певний час, у цих відносинах, але і про те, як він поводитиме себе в інших відносинах. Понад те, якщо пізнати яким чином певна річ виникла, які основні стадії вона пройшла у своєму розвитку, то з достовірністю можна передбачити у що ця річ перетвориться, якою вона стане в майбутньому, за інших умов. Отже, пізнання сутності речі дає змогу кваліфікувати не тільки її дійсні, а й можливі стани. Усе це обумовлює необхідність розрізнення дійсного і можливого [1, с. 100].

Окреслені етапи процесу притаманні також політичному пізнанню: спочатку пізнаються окремі об'єкти політичної системи, а потім, у процесі соціалізації пізнається зв'язок між об'єктами, внутрішня структура об'єктів. Але на відміну від звичайного пізнання у багатьох індивідуумів політичне пізнання обмежується стадією сприйняття та уявлення (часто неправильного) і не доходить до стадії абстрактного мислення. Це викликано тим, що процес політичного пізнання відрізняється меншою наочністю та більшою абстрактністю. Не кожен член суспільства усвідомлює себе як окремий політичний суб'єкт, що є найпершим, початковим етапом у розвитку пізнання – як біосоціального, так і політичного. Від цього залежать усі наступні етапи пізнання політичного оточення і, як наслідок, формування політично активної та адекватно діючої особистості. Тому певна частина громадян взагалі не піддається політичній соціалізації.

Навіть індивід, що усвідомив себе політичним суб'єктом, не завжди бачить динаміку політичного життя, яку можна сприймати лише опосередковано, через засоби масової інформації. Для цього необхідний час і певні можливості, чого не вистачає багатьом людям. Це ще більшою мірою ускладнює процес політичного усвідомлення дійсності. У політиці непросто виявити всі сторони політичних суб'єктів і явищ, які не тільки складні самі по собі, а й ховаються та спотворюються зацікавленими у цьому політичними силами. Зв'язок причини і наслідків також далеко не наочний, має безліч трактувань, позаяк вони пов'язані з емоційним ставленням до них людей, що знаходяться в різних соціальних умовах і мають різний матеріальний добробут. До того ж існує велика ймовірність помилкового пізнання, що виникає внаслідок випадків маніпуляції політичною свідомістю індивідів в інтересах певних політичних суб'єктів.

Генезис свідомості в політичному сенсі (політичної свідомості)

Політика з'явилася у процесі ускладнення соціального життя, зумовленого швидким збільшенням людських потреб та видів масової продуктивної діяльності, покликаних задовольняти їх, що супроводжувалося розвитком світогляду, свідомості, мислення. У примітивних суспільствах мисливців і збирачів не було політики. Нерозвиненості ма-

теріального виробництва відповідала примітивність потреб, що зводилися до можливості фізичного виживання, а також нерозвиненість свідомості, примітивність світогляду. Обмеженість потреб була наслідком нездатності окремих індивідів до самостійного існування, їх залежності від роду або племені. Але поступове виділення з природи і створення штучного середовища проживання руйнували природно-природний характер взаємозв'язків усередині примітивних суспільств. Подальший розвиток суспільства дозволив виробляти додатковий продукт, який помітно розширив можливості людини, з'явилася приватна власність, що зумовило соціальне відокремлення людини, набуття нею якостей автономної особистості, незалежної від родоплемінної влади [3, с. 9]. З'явилися політичні інститути, суб'єкти політики, діяльність яких вже була заснована на досить розвиненому абстрактному мисленні. Суб'єкти політики вступали в політичні відносини щодо розподілу та використання державної влади на основі політичних інтересів, формувалася система оцінок, смислів і тверджень, яка складає зміст політичної свідомості. Політична діяльність стає раціонально осмисленою, виникає політична ідеологія.

Первинним політичним суб'єктом виступає особистість, а в політичних процесах вирішальну роль відіграють громадянські якості особистості, перш за все – політична свідомість. Ці якості не успадковуються, а формуються в процесі взаємодії особистості із суспільством, групами, іншими індивідами. Для здійснення політичного розвитку і збереження цілісності суспільства важливо знати як здійснюється трансляція політичних переконань та стандартів від покоління до покоління і чи відбувається вона взагалі, як відбувається формування самостійного та відповідально політичного суб'єкта, тобто постає завдання політичної соціалізації. Політичні інститути, (державна, партії тощо), політичні лідери, еліти, зацікавлені групи, церква, сім'я, які сприяють політичній соціалізації, є агентами соціалізації.

Сигнально-інформаційний детермінізм як основа структурно-функціонального та системного підходів політології

У процесі розвитку політичної свідомості набагато більшу роль, ніж при розвитку антропологічної свідомості, відіграє інформаційна, або сигнально-інформаційна причинність. У цьому виді детермінації передбачається інформаційний зв'язок – інформаційний вплив одних елементів самокерованої системи на інші або одних самокерованих систем на інші [6]. Інформаційний вплив джерела інформації на її отримувача реалізується не за допомогою речових, силових чи енергетичних факторів, а шляхом подання деякої властивості джерела в алфавіті сигналу, а потім у процесах одержувача інформації (адресата), здатного декодувати і відтворити зміст цієї властивості джерела [7, с. 83, 151, 176]. Наслідком інформаційного заподіяння є зміна поведінки одержувача інформації (адресата), і ця зміна поведінки реалізується на основі ефекту посилення. При цьому використовуються опосередковані взаємодії елементів системи передачі інформації, що дозволяє структурі слабкої (в енергетичному сенсі) взаємодії одних елементів модулювати структуру взаємодії енергетично сильних елементів. Виникає ефект посилення, за якого «сильна» взаємодія приходить у відповідність зі структурою «слабкої» взаємодії. Найважливішою характеристикою інформаційної причинності є залежність масштабу подій в адресатові від цінності для адресата отриманої інформації. Одна і та ж сама за змістом інформація може викликати різний ефект у різних адресатів при різних станах. Сутність сигнально-інформаційної причинності полягає в тому, що біологічні системи, а також технічні системи зв'язку і управління (кібернетичні) здатні реагувати не тільки на абсолютну величину впливу (імпульсу), як це спостерігається у тіл неорганічної природи, а й на самі відносини впливів (на їх відносні величини) незалежно від матеріальної природи впливів. Здатність реагувати на відносини впливів є об'єктивним критерієм відмінності

інформаційних процесів у біологічних системах від процесів взаємодії в неживій природі, критерієм відмінності сигнально-інформаційної причинності, що характеризує поведінку самокерованих біологічних систем, від фізичної причинності.

Сигнально-інформаційна причинність не скасовує фізичної причинності, але надбудовуючись над нею, підпорядковує її собі. Сигнально-інформаційна причинність є формою системної причинності. Здатність самоорганізуватися і реагувати на відносини впливів незалежно від їх природи та інтенсивності дозволяє перетворювати сприйнятні впливи в сигнали іншої, ніж у оригіналу, фізичної природи і малої величини енергії. Подібне перетворення забезпечує можливість накопичення та використання минулого досвіду, формування цілей майбутніх дій і програм досягнення намчених цілей. Стан таких систем визначається як наявними впливами, так і минулим й навіть майбутнім їх станом. Надбудовуючись над фізичною причинністю, сигнально-інформаційна причинність має системний характер, тобто являє собою єдність структурних та функціональних компонентів, що позбавлені детермінуючої ролі порізно, але набувають її у взаємодії один із одним.

Головною детермінантою живих систем є потреба у чомусь необхідному для підтримки життєдіяльності організму, людської особистості, соціальної групи, суспільства у цілому; внутрішній стимул активності. Всі інші детермінанти є похідними від основної детермінанти. Головною потребою живого є підтримання нерівноважного стану, протистояння ентропії. Задоволенню цієї потреби підпорядкована вся життєдіяльність живих систем. Така потреба відіграє системоутворювальну роль, оскільки забезпечує головну властивість живого – його виділення із середовища та протистояння середовищу. Виступаючи як атрибут живого, потреба трансформується в умовний подразник та набуває обрисів конкретних фізіологічних детермінант. Трансформована в різні фізіологічні детермінанти, вихідна життєва потреба стає чинником формування різних систем, виступаючи джерелом їх саморуху. Суперечності, які розв'язуються в саморусі живих систем і сутністтю яких є потреба, містять не тільки внутрішні суперечності, а й протиріччя між певним об'єктом та об'єктами зовнішнього світу. Саморух є результатом дії як внутрішніх причин (взаємодії протилежних сторін, тенденцій об'єкта), так і зовнішніх причин, оскільки об'єкт багатопланово пов'язаний з іншими об'єктами та взаємодіє з ними. Потреба виступає як певний стан системи «організм-середовище», як момент взаємодії організму і середовища, а також як момент протистояння живої матерії неживій; вона детермінує ієрархію та організацію процесів із різними просторово-часовими параметрами і формування із цих процесів цілісної системи, яка є створенням потреби та органом її задоволення. Але задоволення потреби – це не входження у стан, де взагалі відсутні потреби, а перехід до стану іншої потреби, що створює з певної живої системи іншу систему, орієнтовану на задоволення цієї іншої потреби. Потреба, як фундаментальна властивість живих систем, виступає як вихідна і основна детермінанта їх активності. У міру розвитку й ускладнення живих систем потреби диференціюються, виникає спеціалізований фізіологічний субстрат існування потреби, її відображення та оцінки організмом і апарат її задоволення.

Відтворюючи себе за рахунок зовнішнього середовища, отримуючи із середовища все необхідне для свого існування, організм перетворює отримане із середовища у своє внутрішнє. Особливе місце у цьому процесі займає видобута із зовнішнього середовища і засвоєна організмом інформація – створення внутрішньої інформаційної моделі зовнішнього світу. Змінена у внутрішній стан організму ця інформаційна модель зовнішнього світу забезпечує його відносну свободу та незалежність від умов середовища через отримання можливості освоювати ці ситуації, не вступаючи у безпосередній контакт з ними.

Окреслена модель детермінації лежить в основі теорій політичних систем Т. Парсонса, Д. Істона, К. Дойча. Вона

підходить як для біологічних і соціальних випадків розвитку антропологічної свідомості, так і для випадків політичної свідомості. При цьому в разі політичної соціалізації охоплюється весь спектр можливих потреб – від потреб харчування та самооборони до потреб певної якості життя і духовних потреб. Слід зазначити, що відмінною рисою сигнально-інформаційної причинності в політичних процесах є високий рівень абстракції у сигналах. Якщо при розвитку антропологічної свідомості в соціумі в інформаційно-причинній детермінації основна роль належить відчуттям, сприйняттю та уявленням, то в політичному середовищі величезну роль відіграють також поняття. При цьому сприйняттю і уявленням відводиться роль провідних факторів, розрахованих на некритичне ставлення до них; ті ж, хто керує в політиці, орієнтуються на абстракції, які відбивають сутність політичних процесів, а не на їх видимі сторони, що призводить до різного роду маніпуляцій.

Структурно-функціональна та системна модель процесу соціалізації

У рамках структурно-функціонального аналізу, засновником якого вважається Т. Парсонс, соціально-політичне управління розглядається як відносини нерівноправних суб'єктів, чия поведінка обумовлена виконуваними ними ролями (наприклад, роль керуючих або керованих). При цьому передбачається, що соціальна роль визначає стиль (тип, характер, зміст) очікуваної від людини поведінки, а суспільство є системою, в якій кожен елемент виконує певні функції для підтримання її життєздатності. Інтеграція різних елементів системи здійснюється за допомогою соціальної дії, яка передбачає реакцію суб'єкта (людини, групи, організації) на сукупність сигналів, що надходять як від природних (біологічна природа людини, навколишнє природне середовище, клімат тощо), так і соціальних об'єктів, тобто від інших людей, груп та ін. Сигнали і значення, що надаються такими об'єктами, спонукають суб'єкт вступати у відносини з іншими суб'єктами. Дотримуючись функціонального принципу діяльності, влада здійснює ряд життєзабезпечуючих функцій: наказує суб'єктам виконувати покладені на них обов'язки, мобілізує ресурси суспільства для досягнення загальних цілей.

У рамках структурно-функціонального аналізу трактується і теорія політичної соціалізації, або «політичної підтримки» Д. Істона, в основу якої покладено здатність політичної системи забезпечувати стабільність та динамічну рівновагу за допомогою взаємообміну із навколишнім середовищем (економічною, соціальною, культурною системами) через механізм «входу-виходу». На «вхід» системи надходять вимоги і підтримка, а на «виході» заявлені вимоги або підтримка втілюються в політичні рішення та дії влади. Цей метод стабілізації системи полягає у забезпеченні добровільного прийняття людьми політичних цілей, коли система здатна створювати і підтримувати віру індивідів у свою легітимність та законність. Доготися підтримки громадян політична система може шляхом формування психологічної установки на добровільність прийняття норм і цінностей панівної в суспільстві культури. Така установка особистості на систему складається під впливом агентів соціалізації. Роль цінностей у процесі соціалізації дає можливість застосування в нашому дослідженні аксіологічного підходу.

Аксіологічний підхід. Конструктивна та деструктивна системи цінностей

У країнах зі стабільною економікою та стійкими структурами влади процес політичної соціалізації спирається на продуману й послідовну систему долучення особистості до соціокультурних норм співжиття. Кожен із інститутів соціалізації (сім'я, школа, політичні партії, держава тощо) взаємодоповнює один одного, забезпечуючи вирішення загального завдання – формування самостійного і відповідального суб'єкта політики, особистості з розвинутою громадянською свідомістю. Наприклад, орієнтація американців на такі базові цінності, як індивідуалізм, особистий успіх, прагнення до багатства, визнання авторите-

ту науки та її використання, прагматизм, політична участь, законослужняність, свобода, права особистості та ін. сприяють формуванню культурно однорідного середовища, що дозволяє створювати стійкі загальноприйняті норми і стандарти поведінки особистості. Відтак формуються сприятливі умови для політичної соціалізації, розвитку та зміцнення політичної системи. Така система цінностей є конструктивною, тобто сприяє успішній соціалізації створення та ефективності політичної системи.

Інший характер має процес входження особистості в політичне життя в перехідних суспільствах, країнах зі слабкою економікою, які відрізняються розмитістю та негнотивними ознаками політичних норм і цінностей унаслідок неадекватності або взагалі відсутності економічної, внутрішньої та імміграційної політики, корумпованості владних структур, преси. Населення привчається до поверхневого сприйняття інформації, позбувається критичного аналізу, самостійного мислення. Упроваджується деструктивна система цінностей, що мають антисоціальний характер, створюючи політично індивідуальних асоціальних індивідуумів, що справляє прямий руйнівний вплив на суспільство, не кажучи вже про його політичну систему. Поширюються псевдодемократичні канони, що спричиняє анархію і соціальне напруження. У таких умовах про систему політичної соціалізації годі й говорити. А у країнах, де відсутня політична соціалізація, політичні позиції індивідів обумовлюються не впливом лідерів, газет, журналів, телебачення, партій, а їх економічним становищем, належністю до корумпованої державної бюрократичної системи, кримінальних співтовариств, що впливає на свідомість громадян не в бажаному для держави напрямі.

Висновки. Процес формування людини як суб'єкта політики, а не як пасивного об'єкта відбувається не відразу, а лише через певні стадії розвитку його політичної свідомості, соціалізації. Причому, на відміну від антропологічної свідомості, яка формується в період дитинства та юнацтва, політична свідомість зазвичай формується протягом усього життя. Якщо своє фізичне, антропологічне, людське «Я» не усвідомлюють тільки психічно хворі члени суспільства, то своє політичне «Я» не усвідомлює до кінця свого життя більшість психічно здорових людей, залишаючись політично інфантильними «іграшками» в руках маніпуляторів від політики. Процес формування повноцінної особистості, що відіграє першорядну роль у прогресі політичних систем, і, як наслідок – держав, у яких вони застосовуються, можливий тільки у процесі загальної політичної соціалізації членів суспільства. Успішність соціалізації залежить від застосовуваних моделей, підходів та методик її проведення, провідна роль серед яких належить методам наукової філософії.

Література

1. Диалектический и исторический материализм / Под общ. ред. А. П. Шептулина. – М. : Политиздат, 1985. – 414 с.
2. Мудрик А. В. Социализация человека : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / А. В. Мудрик. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Академия, 2006. – 304 с.
3. Мухаев Р. Т. Политология : учеб. для студ. вузов / Р. Т. Мухаев. – 2 изд. – М. : Приор-издат, 2005. – 432 с.
4. Политология. Академичний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / [М. І. Панов, Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін.]. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Ін Юре, 2006. – 520 с.
5. Политология : навч. посіб. / М. В. Примуш, А. П. Розкошний, Ю. А. Ададуров, О. І. Анастасов, В. Д. Бородінов, А. В. Бредіхін, В. П. Кіпень. – К. : Професіонал, 2004. – 320 с.
6. Украинцев Б. С. Самоуправляемые системы и причинность / Б. С. Украинцев. – М. : Мысль, 1972. – 254 с.
7. Тюттин В. С. Отражение, системы, кибернетика / В. С. Тюттин. – М. : Наука, 1972. – 256 с.

Стаття надійшла до редакції 26 серпня 2011 року